

Effectiveness of Training Communication Skills with an Emphasis on the Teachings of Islam on Marital Satisfaction and Emotional Divorce in Wives of Veterans in Zahedan

Article Info

Authors:

Razieh Khosravi¹, Fatemeh Soghra Karbalai Herofteh^{*2}, MohammadAli Fardin³

Keywords:

Islamic teachings, communication skills, marital satisfaction, emotional divorce, wives of martyrs.

Article History:

Received: 2023-02-24

Accepted: 2025-01-08

Published: 2025-02-11

Correspondence:

Email:

Karbalai_996@yahoo.com

Abstract

Purpose: The aim of this study was to evaluate the effectiveness of training communication skills with an emphasis on the teachings of Islam on marital satisfaction and emotional divorce in wives of veterans in Zahedan.

Methodology: The research method was quasi-experimental with pre-test and post-test with control group. The statistical population of the study consisted of wives of veterans in Zahedan in 2022. 30 people were selected by voluntary sampling method based on inclusion criteria and randomly assigned to experimental and control groups. The instruments of this study included the divorce scale marital satisfaction (Enrich, 1998) and (Gutman, 1998). The training communication skills with an emphasis on the teachings of Islam program was presented to the experimental group on a twice in weekly basis for eight 1.5-hour sessions, and the control group did not receive training. The data were analyzed using chi-square and multivariate analysis of covariance in SPSS26 statistical software.

Findings: The results showed that there is no significant difference between the two groups in terms of age, education and employment demographic variables ($p < 0.05$). Other results showed that training communication skills with an emphasis on the teachings of Islam increased life satisfaction scores ($p < 0.001$, $F = 54.341$) and reduced emotional divorce scores ($p < 0.001$, $F = 15.166$) of in wives of veterans.

Conclusion: communication skills with an emphasis on the teachings of Islam training should be used as an effective intervention to improve life satisfaction and emotional divorce in wives of veterans.

-
1. PhD student in psychology, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.
 2. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran. (Corresponding Author)
 3. Assistant Professor, Department of Psychology, Zahedan Branch, Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر رضایت زناشویی و طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان^۱

راضیه خسروی^۲، فاطمه صغری کربلایی هرفته^۳، محمدعلی فردین^۴

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر رضایت زناشویی و طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان انجام شد.

روش: روش پژوهش نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه گواه و جامعه آماری متشکل از همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان در سال ۱۴۰۰ بود. ۳۰ نفر با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و گواه گمارده شدند. ابزارهای پژوهش شامل مقیاس رضایت زناشویی (انریچ، ۱۹۹۸) و طلاق عاطفی (گاتمن، ۱۹۹۸) بود. برنامه آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام به صورت هفتگی دوبار طی ۸ جلسه ۱/۵ ساعته به گروه آزمایش، ارائه شد و گروه کنترل آموزشی را دریافت نکرد. داده‌ها با استفاده از آزمون‌های کای‌دو و تحلیل کوواریانس در نرم‌افزار آماری SPSS26 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: تحلیل‌ها نشان داد که بین دو گروه به لحاظ متغیرهای جمعیت شناختی سن، تحصیلات و اشتغال تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($p > 0/05$). نتایج دیگر نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام در افزایش نمرات رضایت از زندگی ($F=54/341, p < 0/001$) و کاهش نمرات طلاق عاطفی ($F=15/166, p < 0/001$) همسران خانواده‌های ایثارگر مؤثر بود.

نتیجه‌گیری: آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام به عنوان یک مداخله کارآمد در جهت بهبود رضایت از زندگی و طلاق عاطفی در همسران خانواده‌های ایثارگر مورد استفاده گیرد.

کلیدواژه‌ها: آموزه‌های دین اسلام، رضایت زناشویی، طلاق عاطفی، مهارت‌های ارتباطی، همسران ایثارگران.

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول می‌باشد.

^۲ دانشجوی دکترای روانشناسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

^۳ دکترای روانشناسی کودکان استثنایی، استادیار، گروه روانشناسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. (نویسنده مسئول:

Karbalai_996@yahoo.com)

^۴ دکترای روانشناسی تربیتی، استادیار گروه روانشناسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

مقدمه

جنگ پیامدهای گسترده‌ای را در ابعاد جسمی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روانی به همراه دارد و بسیاری از ایثارگران^۱ مشکلات جسمی، روانی و رفتاری متعددی از جمله دردهای مزمن (Ninneman et al., 2022)، استرس (Levert-Levitt et al., 2022)، افسردگی (Darvishi et al., 2021)، خودکشی (Brown et al., 2022)، را در زندگی خود تجربه می‌کنند. از آنجایی که همسران ایثارگران مانند بسیاری از زنان بیشترین ارتباط و گاه وظیفه نگهداری از همسر خود را بر عهده دارند، این زنان مشکلات متعددی را متحمل شده و در معرض آسیب‌های زیادی نیز هستند (Post et al., 2022). بسیاری از همسران خانواده‌های ایثارگر به طور مرتب نیازهای همسر خود را مقدم بر نیازهای خود قرار می‌دهند و برای نگرانی‌های جسمی و روانی خود به کمتر به دنبال حمایت هستند (Murphy et al., 2016) و این مساله می‌تواند همسران خانواده‌های ایثارگر را در معرض مشکلات روانی زیادی قرار داده و مشکلات زیادی را در زندگی آن‌ها ایجاد نماید (Post et al., 2022).

در این راستا کاهش رضایت زناشویی^۲ یکی از مولفه‌هایی است که می‌تواند در خصوص همسران خانواده‌های ایثارگر دارای اهمیت باشد. رضایت زناشویی حالتی را شامل می‌شود که در آن زوج از با هم بودن و ازدواجشان احساس شادی و رضایت دارند (Kazim & Rafique, 2021) و موقعیت روان‌شناختی است که لازمه آن تلاش هم راستای زوج بوده و به طور خود به خود ایجاد نمی‌شود (Brisini & Solomon, 2022). عواملی چون وضعیت اجتماعی-اقتصادی (Du et al., 2022)، مشکلات روانشناختی (Chamorro et al., 2022)، مشکلات هیجانی و جنسی (Zare derakhshan & Roshan Chelsi, 2020)، مهارت‌های ارتباطی (Girma Shifaw, 2022; Nel, 2021) و گرایش‌های معنوی و مذهبی زوج (Imani et al., 2021; Hwang et al., 2021)، بر میزان رضایت زندگی موثر است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که همسران خانواده‌های ایثارگر رضایت زناشویی کمتری در مقایسه با جمعیت عمومی دارند (Vives, 2020; Mirshekari et al., 2022). کاهش رضایت زناشویی همسران خانواده‌های می‌توانند تحت تاثیر عواملی چون طول مدت زمان حضور در جنگ، کاهش صمیمیت، مشکلات ارتباطی و شغلی همسر ایثارگر قرار گیرد (Bullock & Williams, 2019). ایثارگران به دلیل تجربه مشکلات متعدد روانشناختی (Levert-Levitt et al., 2022)، ممکن است روابط با کیفیتی نداشته و این مساله پریشانی روانشناختی و کاهش رضایت زناشویی همسران آنها را به دنبال داشته باشد (Dungee, 2019). نتایج مطالعات مختلف نیز نشان می‌دهد که حضور در جنگ با افزایش مشکلات سلامت روان همراه بوده و این مساله تأثیر نامطلوبی بر عملکرد روزانه فرد داشته و رضایت زناشویی را کاهش می‌دهد (Bergmann et al., 2014; Edwards-Stewart, 2018).

تجربه حالت‌های روان‌شناختی منفی و کاهش رضایت زناشویی می‌تواند خطر طلاق^۳ را در همسران خانواده‌های ایثارگر افزایش دهد (Mirzaei et al., 2019). در حالی که در طلاق دو نفر تصمیم می‌گیرند به رابطه زناشویی خود به صورت قانونی پایان دهند (Ghodsi et al., 2018)، اما به نظر می‌رسد در مرحله قبل از طلاق رسمی، زوجها وارد یک مرحله با عنوان طلاق عاطفی^۴ می‌شوند (Damarchi et al., 2022). در طلاق عاطفی روابط عاطفی بین زوج کاهش یافته و روابط سردی بین آنها حکمفرماست (Shakeri et al., 2019; Barzoki et al., 2015). با توجه به مشکلات قانونی و پیامدهای منفی طلاق، بسیاری از همسران خانواده‌های ایثارگر مانند بسیاری از زوجها تمایلی برای طلاق ندارند (Samadi kashan et al., 2019). با توجه به اهمیت طلاق عاطفی و پیامدهای منفی آن محققان مختلف به بررسی علل و راهکارهای بهبود طلاق عاطفی در زوجها و نشان دادند که عواملی چون اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مجازی (Fariborz et al., 2020)، مهارت‌های ارتباطی (Alizadeh, 2020)، مشکلات هیجانی (Salehpour et al., 2019) و سواد عاطفی (Shomali ahmadabadi et al., 2020) بر طلاق عاطفی موثر است.

¹ .veterans

² .martial satisfaction

³ .divorce

⁴ .emotional divorce

پیامدهای منفی عدم توجه به رضایت زناشویی و طلاق عاطفی در همسران خانواده‌های ایثارگر، ضرورت استفاده از یک مداخله درمانی را نشان می‌دهد. از آنجاکه مهارت‌های ارتباطی^۱ نقش مهمی در روابط زناشویی (به عنوان زیربنای رضایت زناشویی و طلاق عاطفی) دارد؛ تمرکز بر بهبود مهارت‌های ارتباطی می‌تواند نتایج موثری در بهبود روابط زناشویی به همراه داشته باشد. مهارت‌های ارتباطی شامل انتقال کارآمد اطلاعات، از جمله ارتباطات کلامی، مانند واحدهای گفتار و راهبردهای گوش‌دادن و ارتباطات غیرکلامی، مانند ژست‌ها و بیان، تماس چشمی و زبان بدن است (Mata et al., 2021). این مهارت‌ها ابزاری هستند که می‌توانند درک و پردازش اطلاعات را توسط افراد از طریق همدلی، انتخاب مشارکتی آگاهانه و مشارکت در امورات فراهم کنند (Ditton-Phare et al., 2017). از این‌رو مهارت‌های ارتباطی می‌تواند نقش مهمی در انتقال کاهش پریشانی روانی، احساسات، حل مشکلات، تخلیه هیجانی و کیفیت روابط زناشویی داشته و تعارضات بین زوج را کاهش دهد (Alaa, 2018). از سوی دیگر از آنجاکه توجه به فرهنگ و زمینه مذهبی در یادگیرندگان نقش مهمی در بهبود یادگیری افراد دارد، استفاده از آموزه‌های معنوی دین اسلام می‌تواند تاثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی را بهبود بخشد. معنویت^۲ مفهوم گسترده‌ای است که به عنوان جستجوی شخصی برای فهم و پاسخ به سؤالات نهایی در مورد زندگی، در مورد معنا و در مورد رابطه با امور قدسی و متعالی، تعریف می‌شود (Isroilov, 2022) و دین اسلام یکی از ادیانی است که بر مساله رعایت حقوق سایر انسان‌ها تمرکز زیادی داشته و بر لزوم احترام متقابل تاکید کرده است. در دیدگاه اسلام لزوم رستگاری توجه به بعد انسانیت در روابط بین فردی و رعایت حقوق سایرین است. نتایج تحقیقات مختلف نیز حاکی از این است که افراد معنوی معنای عمیق‌تری در زندگی داشته، آرامش روانی بالاتری دارند و راحت‌تر با مشکلات زندگی خود برخورد می‌کنند (Pandya, 2022). آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام می‌تواند با بهبود سه اصل سرزندگی روان که عبارتند از عشق به دیگران، عشق به کار و عشق به تعلقات و سه اصل معنویت که شامل اعتقاد به معنویت، اعتقاد به یگانگی و وحدانیت و اعتقاد به دگرگونی استوار است، روابط بین فردی را بهبود بخشد (Uyun et al., 2019). در آموزش‌هایی که بعد معنوی افراد نیز مورد توجه قرار می‌گیرد، ارتباط تعاملی بعد معنوی با طرحواره‌های معنوی مورد مداخله قرار می‌گیرد. متعالی بودن نیز این معنا را با خود حمل می‌کند که انسان‌ها به طور فطری نیاز به معنویت دارند و سازماندهی کهن الگویی در ناخودآگاه جمعی و فرآیند فردانیت این تعالی را ایجاد می‌نماید (Piri et al., 2020). با تکیه بر بعد تعالی معنوی، بالندگی و شکوفایی بالقوه انسان‌ها، طرحواره‌های آسیب‌دیده را که بعدهای شناختی، هیجانی، رفتاری و ارتباطی دارند، می‌توان مورد هدف قرار داد (Wani & Singh, 2021). نتیجه مطالعه Alizadeh (۱۳۹۹) حاکی از اثربخشی آموزش مهارت ارتباطی بر کاهش طلاق عاطفی و نتیجه مطالعه بیگدلی مجرد، انتصار فومنی و Hejazi (۱۳۹۹)، حاکی از تاثیر مهارت‌های ارتباطی بر مولفه‌های مرتبط با رضایت زناشویی بوده است. همچنین نتایج مطالعات مختلف نشان می‌دهد که بهبود معنویت در بهبود تعارض زناشویی (Ghasemi moghaddam, 2020)، رضایت زناشویی (Pandya, 2022)، طلاق (Bullah, 2022) و کیفیت زندگی (Yousefi afrashteh & Rezaei, 2021)، موثر است.

براساس آنچه گفته شد بهبود مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دینی اسلام و تقویت بعد معنوی می‌تواند رضایت زناشویی و طلاق عاطفی را تحت تاثیر قرار دهد؛ حال آنکه بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که عمده پژوهش‌های انجام شده در رابطه با متغیرهای پژوهش حاضر به صورت پراکنده انجام شده یا در رابطه با همسران خانواده‌های ایثارگر نبوده به طوریکه پژوهشی که اهداف مطالعه حاضر را به طور کامل مورد توجه قرار دهد تاکنون مورد توجه نبوده و در این زمینه خلاء پژوهشی وجود دارد. بر این اساس و با توجه به نتایج یافته‌های مطالعات مختلف در خصوص اثربخشی برنامه مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دینی اسلام در کاهش مشکلات روانشناختی در رویدادهای منفی زندگی، اهمیت و ضرورت مداخله در رضایت زناشویی و طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر و

^۱ .Communication skills

^۲ .Communication skills

خلاء پژوهشی موجود، این مطالعه با هدف اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر رضایت زناشویی و طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان انجام شد.

روش

این مطالعه با رویکرد کمی و به روش نیمه‌آزمایشی و با بکارگیری طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه انجام شد. جامعه آماری متشکل از همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان در سال ۱۴۰۰ بود. با توجه به لزوم در نظر گرفتن حداقل ۳۰ آزمودنی در پژوهش‌های آزمایشی (Delavar, 2022)، در مطالعه حاضر حجم نمونه ۳۰ نفر در نظر گرفته شد و در نهایت ۱۵ نفر به صورت تصادفی در هر یک از گروه‌های آزمایش و گواه جایگزین شدند. نمونه‌گیری به روش در دسترس صورت گرفت و ۳۰ نفر از افراد دارای ملاک‌های ورود به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل کسب کمترین نمره همزمان در پرسشنامه رضایت زناشویی و بالاترین نمرات را در پرسشنامه طلاق عاطفی، داشتن حداقل تحصیلات راهنمایی برای فهم آموزش‌ها و داشتن توانایی شناختی لازم، نداشتن مشکلات جسمی و روانی یا مصرف داروهایی که مانع از دریافت صحیح آموزش‌ها شود، علاقه‌مندی برای شرکت در جلسات آموزشی و عدم شرکت در پژوهش همزمان و همچنین ملاک خروج نمونه از پژوهش هم غیبت بیش از دو جلسه، بیماری، عدم تمایل به ادامه شرکت در پژوهش و عدم پایبندی به قوانین گروه بود.

نحوه اجرای پژوهش بدین صورت بود که پس از هماهنگی با مسئولان بنیادشهید و امور ایثارگران و جانبازان شهرستان زاهدان و کسب مجوز برگزاری دوره آموزشی، در یک فراخوان از همسران خانواده‌های ایثارگر دعوت شد تا ابتدا در جلسه توجیحی شرکت کرده و پس از توضیح کامل در خصوص اهداف پژوهش در صورت تمایل و رضایت به منظور غربالگری به سوالات پرسشنامه‌های رضایت زناشویی (Enrich, 1998) و طلاق عاطفی (Guttman, 1998) پاسخ دهند. در این مرحله ۸۹ نفر در پژوهش شرکت کردند که پس از بررسی سایر معیارهای ورود، ۳۰ نفر از افراد واجداشرایط، انتخاب و پس از همتاسازی در دو گروه ۱۵ نفره آزمایش و گواه جایگزین شدند. در مرحله بعد، تاریخ و زمان جلسات با در نظر گرفتن نظر اکثریت تعیین شد. همچنین به اعضای گروه گواه این اطمینان داده شده که پس از اتمام دوره پکیج آموزشی مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام در اختیار آن‌ها قرار خواهد گرفت. سپس گروه آزمایش مداخله برنامه آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام را در ۸ جلسه مجازی ۱/۵ ساعته و هر هفته دو جلسه را دریافت کردند، در صورتی که گروه گواه هیچ‌گونه مداخله‌ای را در طول مدت پژوهش دریافت نکرد. پس از پایان جلسات مجدداً هر دو گروه به پرسشنامه‌های مذکور پاسخ دادند.

ابزار پژوهش

مقیاس رضایت زناشویی انریچ^۱: این مقیاس با ۴۷ ماده و ۱۲ خرده مقیاس، توسط Olson (۱۹۹۸) ارائه شده است. نمره کلی رضایت زناشویی از مجموع نمرات این خرده مقیاس‌ها به دست می‌آید. این ابزار در یک طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) امتیاز داده می‌شود. نمره کل بر اساس جمع نمره تمامی گویه‌ها محاسبه می‌شود و حداقل نمره فرد ۴۷ و حداکثر آن ۲۳۵ است. نمره بالاتر نشان‌دهنده رضایت بیشتر است. اولسون، فورینرو و دراکمن (۱۹۸۹) روایی پرسشنامه را مطلوب و ضریب آلفای کرونباخ را برای خرده‌مقیاس‌های این ابزار بین ۰/۷۱ تا ۰/۹۰ و برای کل پرسشنامه ۰/۹۲ گزارش کردند. Mirkheshti (۱۹۹۴)، ضریب همبستگی مقیاس انریچ را با مقیاس‌های رضایت خانوادگی از ۰/۴۱ تا ۰/۶۰، با مقیاس‌های رضایت از زندگی از ۰/۳۲ تا ۰/۴۱، گزارش کرد که نشانه روایی سازه مناسب این ابزار است. در مطالعه عامری (۱۳۸۱)، نیز ضریب پایایی آزمون با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۹۵ گزارش شده است. در پژوهش حاضر پایایی آزمون با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه و ۰/۸۷۳ بدست آمد.

۱. The ENRICH Marital Satisfaction (EMS) Scale

پرسشنامه طلاق عاطفی^۱: این پرسشنامه در ۲۴ گویه توسط گاتمن (۱۹۹۸) به شکل دو گزینه‌ای به صورت بلی (۱) یا خیر (۰) تنظیم شده است. پس از جمع کردن پاسخ‌های مثبت، چنانچه تعداد آن برابر هشت و بالاتر باشد، به معنای این است که زندگی زناشویی فرد در معرض جدایی قرار داشته و علائمی از طلاق عاطفی در وی مشهود است. حداقل امتیاز ممکن ۰ و حداکثر ۲۴ خواهد بود. نمره بین ۰ تا ۸ نشان‌دهنده احتمال جدایی در زندگی ضعیف است. نمره بین ۸ تا ۱۶ نشان‌دهنده احتمال جدایی در زندگی متوسط است و نمره بالاتر از ۱۶ نیز نشان‌دهنده احتمال جدایی در زندگی قوی است. پایایی کل این آزمون در پژوهش Mousavi و Rahiminezhad (۲۰۱۵) با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۹۳ بدست آمده است. روایی صوری این پرسشنامه نیز با نظر متخصصان تأیید گردیده است. در پژوهش خدابخشی کولایی، فلسفی نژاد و صبوری (۱۳۹۸)، پایایی ابزار مذکور از طریق آلفای کرونباخ ۰/۸۹ محاسبه شد. در پژوهش حاضر پایایی آزمون با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه و ۰/۸۱۶ بدست آمد.

پروتکل آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام: برنامه آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر اساس بسته آموزشی که توسط Javadi و همکاران (۲۰۱۶) که در دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) طراحی و اعتبار یابی شده است مورد استفاده قرار گرفت که خلاصه آن در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام

جلسه	موضوع جلسه	اهداف جلسه	تکلیف
اول	بیان اهداف و قوانین جلسات	آشنایی با اعضاء شرکت کننده و معارفه آنها با همدیگر، بیان اهداف و قوانین کاربرگ تعیین نقاط قوت و آموزشی و اهداف ازدواج از منظر دین	اسلام
دوم	آموزش مهارت‌های ارتباطی	افزایش شناخت نسبت به خود و همسر، ارائه تکلیف	اسلام، افزایش شناخت نسبت به خود و همسر، ارائه تکلیف
سوم	آموزش حالات و روابط غیر کلامی در ارتباط	بررسی تکلیف جلسه قبلی، تعریف مهارت‌های ارتباطی و اجزای ارتباط، تکمیل کاربرگ مهارت‌های آموزش مهارت گوش دادن، آموزش معاشرت به معروف در دو بعد گوینده ارتباطی و مطالعه کتاب تحکیم و شنونده، از دیدگاه آیات و روایات، ارائه تکلیف	تکمیل کاربرگ مهارت‌های آموزش مهارت گوش دادن، آموزش معاشرت به معروف در دو بعد گوینده ارتباطی و مطالعه کتاب تحکیم و شنونده، از دیدگاه آیات و روایات، ارائه تکلیف
چهارم	آموزش تعاملات عاطفی	بررسی تکلیف جلسه قبل، تعریف تعاملات عاطفی، تقویت روش‌های حسن تأمین نیازهای عاطفی مثبت، تقویت مهارت‌های خویشتن‌داری و صبوری در برابر هیجانات منفی، ارائه تکلیف	تکمیل کاربرگ شناسایی ارتباطات غیر کلامی و محتوای گفتار، استفاده مناسب از روابط غیر کلامی، ارائه تکلیف
پنجم	ارتقای روابط جنسی همسران	بررسی تکلیف جلسه قبل، بیان اهمیت روابط جنسی زوجین از دیدگاه آیات و روایات و نظریه پردازان، عوامل بازدارنده رابطه مطلوب جنسی، تشخیص و درمان اسطوره‌های جنسی غلط، آموزش نکاتی جهت بهبود ارتباط جنسی، ارائه تکلیف	تکمیل کاربرگ شناسایی ارتباطات غیر کلامی و محتوای گفتار، استفاده مناسب از روابط غیر کلامی، ارائه تکلیف
ششم	آموزش روش حل مسأله و حل تعارض‌های عاطفی	بررسی تکلیف جلسه قبل، آموزش روش حل مسأله، حل تعارض‌های عاطفی، اصل مهم مشورت در خانواده، ارائه تکلیف	تکمیل کاربرگ حل مسأله و حل تعارض‌های عاطفی
هفتم	تقویت باورهای دینی و ارزش‌های اخلاقی و بینش دهی به نقش آن‌ها	بررسی تکلیف جلسه قبل، تقویت باورهای دینی و بینش دهی به نقش آن‌ها در روابط انسانی و زناشویی، تقویت ارزشهای اخلاقی در دو بعد صفات و رفتارهای متمرکز بر خود و بر همسر، ایجاد آمادگی برای اتمام جلسات، مذهبی که دوست دارم با ارائه تکلیف	تکمیل کاربرگ خصوصیات اخلاقی و بینش دهی به نقش آن‌ها در روابط انسانی و زناشویی، تقویت ارزشهای اخلاقی در دو بعد صفات و رفتارهای متمرکز بر خود و بر همسر، ایجاد آمادگی برای اتمام جلسات، مذهبی که دوست دارم با ارائه تکلیف
هشتم	آموزش مدیریت خانواده	بررسی تکلیف جلسه قبل، آموزش مفهوم مرزها و منظومه خانوادگی، برنامه ریزی و مدیریت زمان، آموزش قرارداد رفتاری، آموزش فرزندپروری با همسر خود مشکل دارید و رویکرد دینی، ارائه تکلیف، تکمیل پس آزمون	تکمیل کاربرگ وظایفی که با ریزی و مدیریت زمان، آموزش قرارداد رفتاری، آموزش فرزندپروری با همسر خود مشکل دارید و رویکرد دینی، ارائه تکلیف، تکمیل پس آزمون

^۱ Emotional Divorce Questionnaire

به منظور تجزیه و و تحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد. داده‌ها با بهره‌گیری از نرم افزار spss26 در سطح آلفای ۰/۰۵ مورد تحلیل آماری قرار گرفت.

یافته‌ها

از مجموع ۱۵ آزمودنی گروه آزمایش، ۳ نفر (۲۰/۰۰ درصد) تحصیلات دیپلم، ۷ نفر (۴۶/۷۰ درصد) تحصیلات لیسانس و ۵ نفر (۳۳/۳۰ درصد) تحصیلات بالاتر از لیسانس داشتند و همچنین از مجموع ۱۵ آزمودنی گروه گواه، ۲ نفر (۱۳/۳۰) تحصیلات دیپلم، ۸ نفر (۵۳/۴۰ درصد) تحصیلات لیسانس و ۵ نفر (۳۳/۳۰) نیز تحصیلات بالاتر از لیسانس داشتند. در گروه گواه ۴ نفر (۲۶/۷۰) شاغل و ۱۱ نفر (۷۳/۳۰ درصد) خانه‌دار و در گروه گواه ۳ نفر (۲۰/۰۰) شاغل و ۱۲ نفر (۸۰/۰۰ درصد) خانه‌دار بودند. میانگین و انحراف معیار سن اعضای گروه آزمایش به ترتیب برابر ۴۵/۴۱ و ۴/۲۲ و میانگین و انحراف معیار سن اعضای گروه گواه به ترتیب برابر ۴۲/۷۹ و ۳/۹۲ بود. آماره‌های توصیفی مربوط به متغیرهای اصلی پژوهش به تفکیک مراحل آزمایش و گروه در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. آماره‌های توصیفی مربوط به متغیرهای اصلی پژوهش به تفکیک مراحل و گروه

متغیر	گروه	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
طلاق عاطفی	آزمایش	۱۸/۱۳	۴/۳۹	۱۳/۶۰	۵/۶۹
	گواه	۱۸/۹۳	۲/۴۰	۱۷/۷۳	۳/۴۲
رضایت از زندگی	آزمایش	۱۰۱/۰۷	۱۴/۸۳	۱۲۹/۵۲	۱۸/۶۲
	گواه	۱۱۰/۶۷	۱۴/۳۳	۱۰۳/۷۳	۱۳/۱۳

براساس یافته‌های جدول ۲، در مرحله پس‌آزمون میانگین نمره‌های طلاق عاطفی آزمودنی‌های گروه آزمایش با کاهش و میانگین نمره‌های رضایت از زندگی آزمودنی‌های گروه آزمایش با افزایش همراه بوده است، اما اختلاف زیادی بین میانگین گروه گواه در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون مشاهده نمی‌شود. پیش‌فرض‌های آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳. پیش‌فرض‌های آزمون تحلیل کوواریانس

متغیر	گروه	آزمون شاپیرو-ویلک		آزمون لوین		همگنی شیب رگرسیون		آزمون باکس	
		آماره	سطح معناداری	F	سطح معناداری	F	سطح معناداری	M باکس	F
طلاق عاطفی	آزمایش	۰/۸۹۰	۰/۰۵۳	۱/۱۵۱	۰/۲۹۳	۰/۱۱۹	۰/۲۲۷		
	گواه	۰/۹۱۱	۰/۱۴۱					۴/۷۳۱	۱/۴۵۵
رضایت از زندگی	آزمایش	۰/۹۵۲	۰/۵۴۹	۲/۷۲۶	۰/۱۵۷	۰/۰۷۹	۰/۳۷۲		
	گواه	۰/۹۶۲	۰/۷۲۹						۰/۲۲۵

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که تمامی مقادیر آزمون شاپیرو-ویلک (جهت بررسی پیش‌فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها)، لوین (جهت بررسی پیش‌فرض واریانس‌های خطا)، باکس (جهت بررسی پیش‌فرض همگنی ماتریس واریانس-کوواریانس) و تعامل همپراش و مستقل (جهت بررسی پیش‌فرض همگنی شیب‌های رگرسیون) برای متغیر طلاق عاطفی و رضایت از زندگی در گروه‌های آزمایش و گواه غیرمعنی‌دار هستند ($P > 0/05$). لذا پیش‌فرض‌های آزمون تحلیل کوواریانس به درستی رعایت شده است. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس چند متغیری با کنترل پیش‌آزمون در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس چند متغیری با کنترل پیش‌آزمون

شاخص	مقدار	نسبت F	درجه آزادی فرضیه‌ها	درجه آزادی خطا	سطح معنی‌داری	اندازه اثر	توان آزمون
لامبدای ویلکز	۰/۳۲۳	۲۶/۲۳۸	۲	۲۵	۰/۰۰۱	۰/۶۷۷	۱/۰۰۰

یافته‌های جدول (۴) نشان می‌دهد که پس از کنترل اثر پیش‌آزمون بین گروه‌های آزمایش و گواه (در پس‌آزمون متغیرهای وابسته) تفاوت معنی‌داری وجود داشته ($p < 0/001$) و دست کم در یکی از متغیرهای وابسته (طلاق عاطفی و رضایت از زندگی) بین دو گروه در پس‌آزمون اختلاف معنی‌داری وجود دارد. ضریب اندازه اثر نشان می‌دهد که ۶۷/۷ درصد تفاوت دو گروه مربوط به مداخله آزمایشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بوده است. جهت پی بردن به تفاوت‌های تک متغیر، تحلیل کوواریانس در متن مانکوا انجام گرفت که نتایج آن در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس در متن مانکوا با کنترل پیش‌آزمون

متغیر	منبع	SS	df	MS	F	سطح معنی‌داری	اندازه اثر	توان آزمون
طلاق عاطفی	گروه	۳۸۷/۶۰۹	۱	۳۸۷/۶۰۹	۱۵/۱۶۶	۰/۰۰۱	۰/۳۶۸	۰/۹۶۳
	خطا	۶۶۴/۴۸۷	۲۶	۶۶۴/۴۸۷				
رضایت از زندگی	گروه	۱۱۱۱۷/۱۶۲	۱	۱۱۱۱۷/۱۶۲	۵۴/۳۴۱	۰/۰۰۱	۰/۶۷۶	۱/۰۰۰
	خطا	۵۳۱۹/۱۳۱	۲۶	۲۰۴/۵۸۲				

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد، با حذف اثر پیش‌آزمون و با توجه به F محاسبه شده، بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات طلاق عاطفی و رضایت از زندگی بر حسب عضویت گروهی «آزمایش و کنترل» در مرحله پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد ($p < 0/001$) با در نظر گرفتن میانگین‌های بدست آمده در جدول ۲، می‌توان نتیجه گرفت مداخله آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر طلاق عاطفی و رضایت از زندگی نا همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان تاثیر معنی‌داری داشته است. ضریب اندازه اثر نشان می‌دهد که در متغیر طلاق عاطفی ۳۶/۸ درصد و در متغیر رضایت از زندگی ۶۷/۶ درصد از تفاوت دو گروه مربوط به مداخله آزمایشی است.

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با هدف اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر رضایت زناشویی و طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان انجام شد.

نخستین نتیجه پژوهش نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر رضایت زناشویی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان موثر واقع شده است. نتیجه بدست آمده در این بخش به گونه‌ای با نتایج پژوهش‌های پاندا (۲۰۲۲) مبنی بر تاثیر معنویت بر رضایت زناشویی؛ بیگدلی مجرد و همکاران (۱۳۹۹) مبنی بر تاثیر مهارت‌های ارتباطی بر مولفه‌های مرتبط با رضایت زناشویی؛ ایرانی (۱۳۹۹) مبنی بر اثربخشی مهارت‌های ارتباطی بر افزایش صمیمیت و کیفیت زندگی زنان دارای تعارضات زناشویی همسوست. برای مثال بیگدلی مجرد و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند که آموزش مهارت‌های ارتباطی بر کاهش دلزدگی زناشویی پرستاران زن موثر است. اگرچه این مطالعه به لحاظ محتوای مداخله و همچنین ابزار و جامعه پژوهش با پژوهش حاضر متفاوت است اما همسو با پژوهش حاضر نقش مهارت‌های ارتباطی را در کاهش مشکلات زناشویی برجسته می‌کند. همچنین پاندا (۲۰۲۲)، نیز نشان داد که بهبود معنویت در زندگی بر رضایت زناشویی موثر است. این مطالعه نیز بر بهبود معنویت در زندگی متمرکز بوده و نقش آن را در بهبود رضایت زناشویی نشان می‌دهد.

در توضیح یافته‌های این بخش می‌توان گفت رضایت زناشویی به ارزیابی ذهنی فرد از روابط زناشویی اشاره دارد چراکه خوشبختی فرد در یک پیوند زناشویی تنها زمانی امکان‌پذیر است که روابط زوج با یکدیگر منسجم و رضایت بخش

باشد. رضایت زناشویی یک فرآیند پیچیده است که تحت تأثیر عوامل زیادی مانند معنویت، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، عشق، تعهد و روابط جنسی و عاطفی قرار می‌گیرد (پانديا، ۲۰۲۲). زمانی که هر یک از این ابعاد به دلایلی چون استرس‌های مزمن زندگی (مانند شرایط پر استرس زندگی برخی از ایثارگران) و عدم توانایی در حال مساله، مدیریت خانواده و هیجان‌ها و از دست دادن معنای زندگی با مخاطره مواجه شود، ممکن است زوج در نقش خود دچار فرسودگی شده، احساس ارزشمندی کمتری را تجربه کنند، نظر منفی در مورد همسرشان پیدا کرده و رضایت آن‌ها از زندگی کاهش یابد. در جلسات آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر آموزش مهارت‌هایی چون حل مشکلات زندگی و تعارض‌های عاطفی، مدیریت خانواده، تعاملات عاطفی و جنسی با تکیه تقویت باورهای دینی و ارزش‌های اخلاقی تاکید شد. همسران خانواده‌های ایثارگر در بستر آموزش‌های دینی آموختند با بازنگری و تقویت اعتقادات و ارزش‌های دینی خود، معنای زندگی‌شان را بهبود بخشیده و در مشکلات زندگی توجه بیشتری بر ابعاد معنوی زندگی خود داشته باشند. همچنین آن‌ها در یک بستر امن در خصوص مشکلات زندگی خود با افرادی که شرایطی مشابهی با آن‌ها داشتند گفتگو کردند و تجارب موفقیت‌آمیز و منجر به شکست خود را با یکدیگر به اشتراک گذاشتند، عاملی که (به خصوص در جلسات ابتدایی) بار هیجانی و روانی این زنان را میزان زیادی کاهش داد. گفتگو و بررسی راه‌حل‌های موجود برای بهبود کیفیت روابط جنسی نیز یکی دیگر از مولفه‌هایی بود که در جلسات آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام مورد تاکید قرار گرفت و به میزان زیادی در بهبود رضایت زناشویی همسران خانواده‌های ایثارگر موثر واقع شد. همچنین با توجه به تاکید بسته آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر روابط موثر، همسران خانواده‌های ایثارگر به طور مکرر در معرض تمرینات مرتبط با بهبود مهارت‌های ارتباطی قرار گرفتند. با توجه به اینکه این آموزش‌ها در بستر اصول و ارزش‌های دینی انجام شد، این زنان اقبال بیشتری بر آن داشتند و خود را متعهدتر برای انجام تکالیف آن می‌دیدند. پانديا (۲۰۲۲) نیز نشان داد زمانی که آموزش‌ها متناسب با ارزش‌های دینی یادگیرندگان باشد، میزان یادگیری و تعهد به آن بیشتر خواهد بود. از سوی دیگر همسران خانواده‌های ایثارگر در جلسات آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام آموختند چگونه مشکلات زندگی و تعارض‌های عاطفی با همسر خود را برطرف نمایند. آموزش مهارت حل مساله و نحوه مدیریت هیجان نیز عاملی بود که رضایت زناشویی همسران خانواده‌های ایثارگر را بهبود بخشید.

نتیجه دیگر پژوهش نیز حاکی از اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلامبر پیشگیری از طلاق عاطفی همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان موثر بود. نتیجه بدست آمده در این بخش به گونه‌ای با نتایج پژوهش‌های علیزاده کندی (۱۳۹۹) مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت ارتباطی بر کاهش طلاق عاطفی و بولا (۲۰۲۲) مبنی بر تأثیر آموزش معنویت در کاهش طلاق عاطفی، همسوست. برای مثال بولا (۲۰۲۲) نشان داد که آموزش بهبود معنویت در کاهش طلاق عاطفی موثر است. نتیجه مطالعه علیزاده کندی (۱۳۹۹) نیز حاکی از اثربخشی آموزش مهارت ارتباطی بر کاهش طلاق عاطفی زنان آسیب دیده از خیانت همسر است. همسو با مطالعه حاضر نتایج این مطالعات نیز نقش آموزش مهارت ارتباطی و بهبود معنویت را در کاهش طلاق عاطفی برجسته کرده‌اند.

در توضیح یافته‌های این بخش می‌توان گفت طلاق عاطفی، زمانی ایجاد می‌شود که افراد خود را در تبادل عواطف و احساسات زندگی زناشویی ناتوان ادراک کنند (برزوک و همکاران، ۲۰۱۵). این شرایط زمانی ایجاد می‌شود که افراد به دلیل مشکلات مستمر زندگی (همچون شرایط سخت زندگی با برخی از ایثارگران) احساس می‌کنند مثل سابق نمی‌توانند با همسر خود ارتباط موثری داشته باشند و عدم ارتباط موثر به خلا عاطفی در روابط زوج منجر شده و به طلاق عاطفی منجر می‌شود (علیزاده کندی، ۱۳۹۹). از سوی دیگر انگیزه‌های مذهبی و معنوی با افزایش تاب‌آوری فرد در برابر مشکلات، روابط عاطفی بین زوج را تسهیل می‌کند (کریمی پور زارع و همکاران، ۱۳۹۶). بنابراین مداخلاتی که بتواند همزمان بر مهارت‌های ارتباطی و معنوی متمرکز باشد می‌تواند طلاق عاطفی را کاهش دهند. در بسته آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام ارائه شده به همسران خانواده‌های ایثارگر به طور همزمان بر بهبود مهارت‌های ارتباطی و معنوی تمرکز شد. همسران خانواده‌های ایثارگر در ابتدا بینش بهتری را نسبت خود و همسرشان

بدست آورده و نقاط ضعف و قوت زندگی‌شان را مرور کردند. این تمرین مهارت خودآگاهی را در آن‌ها تقویت کرد. آموزش معاشرت کارآمد از دیدگاه آیات و روایات توانست به میزان زیادی روابط بین زوج را تسهیل و به عنوان یک تقویت‌کننده مثبت، انگیزه یادگیری و تمرین مطالب را در شرکت‌کنندگان بهبود بخشد. زمانی که یادگیرندگان مطالب ارائه شده را همسو با باورهای مذهبی خود دیدند، علاقه بیشتری به یادگیری بیشتر و انجام تکالیف خانگی نشان دادند. آموزش کاهش تعارض‌های عاطفی از طریق حل مسالمت‌آمیز یکی دیگر از آموزش‌هایی بود که همسران خانواده‌های ایثارگر آموختند. از آنجاکه تعارض‌های عاطفی یکی از منابع مهم در طلاق عاطفی به شمار می‌آید (یکانی‌زاد و همکاران، ۱۴۰۱)، این مهارت باعث شد تا همسران خانواده‌های ایثارگر عواطف و هیجان‌های منفی خود را به شیوه‌ای کارآمدتر و بدون تنش به همسرانشان منتقل کنند بدون آنکه این انتقال به تنش منجر شود، آنچه به کاهش تعارض‌های عاطفی و بهبود روابط زناشویی منجر شد. همچنین استفاده از آیات، روایات و احادیث معنای زندگی و تاب‌آوری را در همسران خانواده‌های ایثارگر افزایش و با بهبود انگیزش یادگیرندگان، توانست امیدواری بیشتری را برای احیای مجدد زندگی ایجاد نماید. تقویت باورهای دینی و ارزش‌های اخلاقی همسران خانواده‌های ایثارگر و بینش‌دهی به نقش آن‌ها در زندگی و همچنین تقویت ارزش‌های اخلاقی در دو بعد صفات و رفتارهای متمرکز بر خود و همسر نیز یکی از عوامل موثری بود که به میزان زیادی توانست روابط عاطفی بین زوج را تقویت کند. از آنجا که دین مبین اسلام اهمیت زیادی را برای خانواده و روابط زناشویی در نظر گرفته و بر لزوم احترام متقابل بین زوج تاکید زیادی دارد و این مساله در سیره پیامبر اسلام و ائمه اطهار نیز مورد توجه قرار گرفته است، بنابراین این مساله به عنوان یک الگوی فکری و عملی نقش موثری برای اصلاح باورها و رفتارهای ناکارآمد همسران خانواده‌های ایثارگر در ارتباط با خانواده و همسر داشت و توانست با بهبود روابط زناشویی، طلاق عاطفی را کاهش دهد.

به طور کلی نتایج پژوهش حاکی از اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام رضایت زناشویی و طلاق عاطفی در همسران خانواده‌های ایثارگر شهرستان زاهدان بود. بر این اساس این الگوی آموزشی بومی که متناسب بر فرهنگ ملی و دینی است می‌تواند به عنوان یک روش کارآمد در خصوص بهبود مهارت‌های روانشناختی و زناشویی همسران خانواده‌های ایثارگر مورد استفاده قرار گیرد و به عنوان یک منبع آموزشی در اختیار مراکز آموزشی مرتبط با این زنان قرار داده شود.

مطالعه حاضر همچون سایر پژوهش‌ها به با محدودیت‌هایی مواجه بود که می‌توان به تعداد کم حجم نمونه، عدم وجود دوره‌های پیگیری، محدود کردن جامعه پژوهش به مادران یک منطقه خاص، استفاده از روش نمونه‌گیری دواطلبانه، عدم امکان کنترل متغیرهای مداخله‌گر چون وضعیت اجتماعی و اقتصادی که می‌تواند بر نتایج پژوهش تاثیر منفی داشته باشد، اشاره کرد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی با در نظر گرفتن محدودیت‌های پژوهش حاضر، تاثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام بر سایر مشکلات همسران خانواده‌های ایثارگر همچون پریشانی روانشناختی، دلزدگی زناشویی، افسردگی، اضطراب و استرس نیز بررسی شود. بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود مشاوران، روان‌درمانگران و متخصصین حوزه ایثارگران با انجام آزمون‌های غربالگری و شناسایی همسران خانواده‌های ایثارگر در معرض خطر، دوره‌های آموزش مهارت‌های ارتباطی با تاکید بر آموزه‌های دین اسلام را برای این زنان برگزار نمایند.

ملاحظات اخلاقی و پیروی از اصول اخلاق پژوهش

ملاحظات اخلاقی شامل نداشتن بار مالی و قانونی، عدم تضاد مفاهیم با مبانی دینی، بی‌نام بودن پرسشنامه‌ها، محرمانه ماندن اطلاعات، حق انصراف در هر مرحله از پژوهش در هر دو گروه آزمایش و گواه بود. مقاله حاضر از رساله دکتری راضیه خسروی مصوبه دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان با کد اخلاق: IR.IAU.ZAH.REC.1401.066، استخراج و تنظیم شده است.

حامی مالی

هزینه‌های این مطالعه توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان در طراحی، مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، گردآوری داده‌ها، تحلیل آماری و تهیه پیشنهاد و ویراستاری و نهایی‌سازی سهم یکسانی را بر عهده داشتند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

سپاسگزاری

بدین وسیله از مسئولین و پرسنل بنیاد شهید زاهدان، خانواده‌های شرکت‌کننده در پژوهش که در انجام این پژوهش ما را یاری کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

References

- Alaa, A. T. (2018). The Effectiveness of a Communication Skills Program on a Marital Conflict among Disabled Women of the United Arab Emirates. *European Journal of Social Sciences*, 56(2), 140-148. [\[Link\]](#)
- Alizadeh kondari, s.. (2020). The effectiveness of communication skills training in reducing emotional divorce of women affected by their husbands' infidelity. *Journal of assessment and research in counseling and psychology*, 2(5), 78-86. [\[Link\]](#)
- Astonishment, affection and patriotism, born. (2019). Effectiveness of integrated training of communication skills and schema therapy on the fear of intimacy of women referring to clinics in Isfahan city. *Scientific Research Quarterly of Psychological Sciences*, 19 (89), 553-559. [\[Link\]](#)
- Barzoki, M. H., Tavakoll, M., & Burrage, H. (2015). Rational-emotional 'divorce' in Iran. *Applied Research in Quality of Life*, 10(1), 107-122. [\[Link\]](#)
- Bergmann, J. S., Renshaw, K. D., Allen, E. S., Markman, H. J., & Stanley, S. M. (2014). Meaningfulness of service and marital satisfaction in Army couples. *Journal of Family Psychology*, 28(5), 701. [\[Link\]](#)
- Bigdelimojarad, F., Foumany, G. E., & Hejazi, M. (2020). The effectiveness of sex therapy based on Cognitive-Behavioral (Sexual Relationship) training on reducing marital burnout and increasing marital quality of married nurses. *Iranian Journal of Nursing Research (IJNR) Original Article*, 15(4), 15-23. [\[Link\]](#)
- Brisini, K. S. C., & Solomon, D. H. (2021). Distinguishing relational turbulence, marital satisfaction, and parenting stress as predictors of ineffective arguing among parents of children with autism. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(1), 65-83. [\[Link\]](#)
- Brown, B. A., Goodman, F. R., Pietrzak, R. H., & Rottenberg, J. (2022). Psychological well-being in US veterans with non-fatal suicide attempts: A multi-cohort population-based study. *Journal of affective disorders*, 314, 34-43. [\[Link\]](#)
- Bullah, H. H. (2022). The Relationship Of Islamic Spiritual Mental Development Towards Marriage Age Resistance And The Rate Of Divorce Soldiers. *Ruhama: Islamic Education Journal*, 5(1), 1-16. [\[Link\]](#)
- Bullock, A., & Williams, L. (2019). Predicting Canadian Armed Forces service couples' marital satisfaction: roles of financial well-being and financial strain. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 5(S1), 63-70. [\[Link\]](#)
- Chamorro, P. P., Herruzo, J., & Pino, M. J. (2022). Study on the Interdependent Relationship between the Marital Satisfaction Variable and the Psychosocial Impact of Infertility and Anxiety Disposition, According to Gender. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 48(5), 461-474. [\[Link\]](#)
- Damercheli, P., Zargham hajebi, M., & Navabinejad, S. (2022). Mediating Role of Self-Control in the Relationship between Virtual Internet Addiction and Sensation Seeking with Emotional Divorce and Attitudes toward Marital Infidelity in Women with Extramarital Affairs. *Journal of Family Psychology*, (), -. [\[Link\]](#)
- Darvishi, M., Zarei, E., & Hajalizadeh, K. (2021). Efficiency of Cognitive-Behavioral Therapy on the Depression and Anxiety of the Veterans with Post-Traumatic Stress Disorder. *medical journal of mashhad university of medical sciences*, 64(4), 3841-3852. [\[Link\]](#)
- Ditton-Phare, P., Loughland, C., Duvivier, R., & Kelly, B. (2017). Communication skills in the training of psychiatrists: A systematic review of current approaches. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 51(7), 675-692. [\[Link\]](#)
- Du, W., Luo, M., & Zhou, Z. (2022). A study on the relationship between marital socioeconomic status, marital satisfaction, and depression: Analysis based on Actor-Partner Interdependence Model (APIM). *Applied Research in Quality of Life*, 17(3), 1477-1499. [\[Link\]](#)

- Dungee, H. C. (2019). 16PF Couples Counseling Report: Predictors of Marital Satisfaction, Personality Similarity, and Relationship Adjustment Among Spouses of Male Combat Veterans Following Deployment. [\[Link\]](#)
- Edwards-Stewart, A., Rennebohm, S. B., DeSimone, J., Willey, B., Smolenski, D. J., & Hoyt, T. (2018). Relationship satisfaction and mental health treatment among active-duty military. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 7(3-4), 201. [\[Link\]](#)
- Fariborz, Z., Sarukhani, B., & Hazrati Suma'eh, Z. (2020). A Sociological Study of the Relationship between Addiction to Virtual Social Networks and Emotional Divorce in Tehran Families. *The Women and Families Cultural-Educational*, 15(51), 117-150. [\[Link\]](#)
- Ghassemimoghaddam, K., Shafiabady, A., & Sharifi, A. (2020). Marital Conflicts and Basic Needs: The Mediator Role of Spirituality. *Clinical Psychology and Personality*, 18(2), 55-65. [\[Link\]](#)
- Ghods, M., Barabadi, H. A. B., & Heydarnia, A. H. (2018). Effectiveness of narrative therapy on reducing divorce tendency and its components in women with early marriage. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 9(33), 73-98. [\[Link\]](#)
- Girma Shifaw, Z. (2022). Marital Communication as Moderators of the Relationship between Marital Conflict Resolution and Marital Satisfaction. *The American Journal of Family Therapy*, 1-12. [\[Link\]](#)
- Goguen, K. N. (2015). *The mediating effects of positive psychological states on the relationships between hindrance stressors and organizational citizenship behaviors: A multi-level approach* (Doctoral dissertation, Clemson University).
- Hwang, W., Cakirsoy-Aslan, A. D., Brown, M. T., & Silverstein, M. (2021). Husband–wife religious denomination homogamy and marital satisfaction over time: The moderating role of religious intensity. *Family Relations*, 70(5), 1498-1513. [\[Link\]](#)
- Imani, S., Baghbani Nader, M., Hosseinzadeh Oskooi, A., & Noroozi Dashtaki, M. (2021). Investigating the Mediating Role of Gratitude in the Relationship Between Religious Orientation and Marital Satisfaction. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 10(5), 1-12. [\[Link\]](#)
- Irani, Z. (2020). Evaluation of the effectiveness of communication skills on increasing intimacy and quality of life of women with marital conflicts referred to psychiatric centers in Tehran. *Journal of Psychology New Ideas*, 6(10), 1-15. [\[Link\]](#)
- Isroilov, M. (2022). The system of education and its interaction with the concept of spirituality. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(1), 88-93. [\[Link\]](#)
- Kaleta, K., & Błońska, S. (2021). Marital burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 47(3), 442-461. [\[Link\]](#)
- Kazim, S. M., & Rafique, R. (2021). Predictors of marital satisfaction in individualistic and collectivist cultures: a mini review. *Journal of Research in Psychology*, 3(1), 55-67. [\[Link\]](#)
- Kim, M., & Beehr, T. A. (2022). Empowering leadership improves employees' positive psychological states to result in more favorable behaviors. *The International Journal of Human Resource Management*, 1-37.
- Levert-Levitt, E., Shapira, G., Sragovich, S., Shomron, N., Lam, J. C., Li, V. O., ... & Gozes, I. (2022). Oral microbiota signatures in post-traumatic stress disorder (PTSD) veterans. *Molecular Psychiatry*, 1-9. [\[Link\]](#)
- Mata, Á. N. D. S., de Azevedo, K. P. M., Braga, L. P., de Medeiros, G. C. B. S., de Oliveira Segundo, V. H., Bezerra, I. N. M., ... & Piuvezam, G. (2021). Training in communication skills for self-efficacy of health professionals: a systematic review. *Human resources for health*, 19(1), 1-9. [\[Link\]](#)
- Mirshekari, H., Sanagoy Mohrar, G., & Shirazi, M. (2020). The Impact of Group Structural Family Therapy Training on Family Functioning and Marital Satisfaction of Women with Disabled Veteran Husbands. *Military Psychology*, 11(43), 61-73. [\[Link\]](#)
- Mirzaie, A., Sabori Khosroshahi Habib, H., & Karampour, R. (2019). The Association between General Health and Emotional Divorce in the Clients Referring to Family Counseling Centers in Ilam City. *Journal of Ilam University of Medical Sciences*, 27(6), 14-22. [\[Link\]](#)
- Mousavi, S. F., & Rahiminezhad, A. (2015). The comparison of interpersonal identity statuses in married people with regards to emotional divorce. *Applied Psychological Research Quarterly*, 6(1), 11-23. [\[Link\]](#)
- Murphy, D., Palmer, E., & Busuttil, W. (2016). Mental health difficulties and help-seeking beliefs within a sample of female partners of UK veterans diagnosed with post-traumatic stress disorder. *Journal of clinical medicine*, 5(8), 68. [\[Link\]](#)
- Nel, A. J. S. (2021). *The relationship between communication and low marital satisfaction: a rapid review* (Doctoral dissertation, North-West University (South-Africa)). [\[Link\]](#)

- Ninneman, J. V., Gretzon, N. P., Stegner, A. J., Lindheimer, J. B., Falvo, M. J., Wylie, G. R., ... & Cook, D. B. (2022). Pain, But Not Physical Activity, Is Associated with Gray Matter Volume Differences in Gulf War Veterans with Chronic Pain. *Journal of Neuroscience*, 42(28), 5605-5616. [\[Link\]](#)
- Pandya, S. P. (2022). Enhancing high schoolers' creative thinking and complex problem-solving abilities: Examining the effectiveness of spirituality. *Psychology in the Schools*, 59(2), 213-241. [\[Link\]](#)
- Piri, J., Panah Ali, A., & Aghdasi, A. N. (2020). Effectiveness of Self-awareness-based Spirituality Therapy on Psychological Well-being and self-assertiveness among First Year Boy Students of Secondary School. *Journal of Modern Psychological Researches*, 15(59), 30-48. [\[Link\]](#)
- Poorhejazi, M., Khalatbari, J., Ghorban Shiroudi, S., & Khodabakhshi-Koolaeae, A. (2021). The Effectiveness of a Unified Protocol for the Family Therapy on Emotional Divorce and Marital Boredom in Women with Marital Conflict. *Practice in Clinical Psychology*, 9(1), 71-80. [\[Link\]](#)
- Post, D., Barrett, A., Baker, A., Kernot, J., & Parfitt, G. (2022). A qualitative exploration of the physical and psychological wellbeing of family carers of veterans in Australia. *PloS one*, 17(6), 1-21. [\[Link\]](#)
- Salehpour, P., Ahghar, G., & Navabi Nejad, S. (2020). The Effectiveness of Emotion- Focused Couple Therapy on Reducing Irrational Beliefs and Emotional Divorce in Married Women Referred to Tehran Counseling Centers. *medical journal of mashhad university of medical sciences*, 62(5.1), 57-70. [\[Link\]](#)
- Samadi Kashan, S., Hajhosseini, M., Behpajoo, A., & Zamani Zarchi, M. S. (2019). The Effectiveness of Acceptance and Commitment Group Counseling on Feeling of Loneliness in Women the Trauma of Infidelity. *Journal of Applied Psychological Research*, 10(1), 73-82. [\[Link\]](#)
- Shakeri S S, Shabani J, Aghamohammadian Sharbat H, Aghili S M. (2019). Mediating Role of Attitude towards Betrayal and Marital Conflict in Relation between Using Virtual Social Networks and Emotional Divorce. *JCHR*; 8 (4) :220-227. [\[Link\]](#)
- Shomaliahamadabadi, M., Mohamadiahmadabadi, N., & Barkhordariahadabadi, A. (2020). The Effectiveness of Emotional Literacy Skills Training on Reducing Emotional Divorce and Loneliness in Betrayed Women. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 9(6), 67-76. [\[Link\]](#)
- Uyun, Q., Kurniawan, I. N., & Jaufalaily, N. (2019). Repentance and seeking forgiveness: the effects of spiritual therapy based on Islamic tenets to improve mental health. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(2), 185-194. [\[Link\]](#)
- Vives, J. E. (2020). 16PF Couples Counseling Report: Predictors of Marital Satisfaction, Personality Similarity, and Relationship Adjustment Among Spouses of Female Combat Veterans Following Deployment. [\[Link\]](#)
- Wani, I. A., & Singh, B. (2019). Effect of Islamic psycho-spiritual therapy in managing craving, withdrawal symptoms, and mental health problems among cannabis users. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(7), 674-685. [\[Link\]](#)
- Yekanizad, A., Soleimannezhad, A., & Hajizadeh, N. (2022). Effectiveness couple therapy based on Stair's family therapy approach on Couple Burnout and Emotional divorce among divorce application couple Tabriz City. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ)*, 11(9), 125-134. [\[Link\]](#)
- Yousefi Afrashteh, M., & Rezaei, S. (2021). The spirituality and quality of life in the elderly: the mediating role of self-compassion and sense of cohesion. *Aging Psychology*, 7(2), 151-137. [\[Link\]](#)
- ZareDerakhshan, E& RoshanChelsi, R. (2020). The Relationship between Sexual Self-efficacy, Sexual Satisfaction, and Happiness with Mediating Emotional Consciousness on Marital Satisfaction. *Clinical Psychology and Personality*, 18(1), 1-16. [\[Link\]](#)